

FTAMP 14.29.23

<https://doi.org/10.26577/JES20258327>

Ж.И. Сардарова ^{1*}, **А.Ж. Хасанова ¹**, **Ш.И. Джанзакова ²**,
Н.С. Жұмашева ², **Ш.Ж. Сырбаева ²**

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

*e-mail: sardar.Zh@mail.ru

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ПДТ (ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН) БАЛАЛАРДЫ ЕРТЕ КӘСІПКЕ БАУЛУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Мектепке дейінгі білім беру шеңберінде кәсіби бағдар беру – баланы тәрбиелеу мен оның болашақтағы табысты мансаптық дамуы мен өзін-өзі тануына қажетті дағдыларды қалыптастырудың маңызды аспектісі болып табылады. Баланың әлеуметтену процесінің маңызды компоненттерінің бірі – оның кәсіби өзін-өзі анықтауы, яғни кәсіби жолын саналы және тәуелсіз таңдау процесі екендігін ескерек, кәсіби өзін-өзі анықтау – бұл бір реттік оқиға емес, адамның бүкіл өміріндегі мәселе және ол мектепке дейінгі балалық шақта басталатындығы сөзсіз. Сондықтан да ұсынылған зерттеу жұмысының өзектілігі, бүгінгі күн сұранысына сәйкестігі күмән тудырмайды. Авторлар зерттеу жұмысына қатысты ғылыми-зерттеу жұмыстарын, теориялық материалдарды кеңінен қолдана отырып, жан-жақты талдау жасап, тұжырым жасалған. Соның ішінде бүгінгі инклюзивті білім беру жағдайында мектепке дейінгі ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балаларды ерте кәсіпке баулу маңыздылығын негіздеуге тырысқан. Мектепке дейінгі ұйымдағы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды ерте кәсіптік бағдарлаудың қажеттілігі мен маңыздылығын мұндай балаларда әртүрлі мамандықтар туралы нақты визуалды идеяларды қалыптастырумен тұжырымдалған. Бұл олардың білімін кеңейтуге және еңбекке деген оң көзқарас пен құрметті қалыптастыруға ықпал ететіндігін жүргізілген тәжірибелік жұмыс арқылы дәлелдеген. Сонымен қатар ерте кәсіптік бағдар беру арқылы ЕББҚ балаларды қазіргі тез өзгермелі қоғамдағы өмірге дайындауға зор мүмкіндік тудыратындығын негіздеген.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі бала, сөздік қор, психикалық дамуы тежелген, ләпбук технологиясы, ерте кәсіпке баулу.

Zh. Sardarova ^{1*}, A. Khassanova ¹, Sh. Dzhanzakova ²,
N. Zhumasheva ², Sh. Syrbayeva ²

¹Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Atyrau State University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan

*e-mail: sardar.Zh@mail.ru

Opportunities for Early Career Guidance for Preschool Children with Delayed Mental Development (DMD)

Career guidance in the framework of preschool education is the formation of a child's ability for successful career development, and is also an important aspect of the formation of skills necessary for self-awareness. Taking into account that one of the most important components of the child's socialization process is his professional self-determination, that is, the process of conscious and independent choice of a professional path, professional self-determination is not a one-time event, but a problem of a person's entire life, and it undoubtedly begins in preschool childhood. Therefore, the relevance of the presented research work and its compliance with the requirements of today are beyond doubt. The authors conducted a comprehensive analysis and drew conclusions, making extensive use of research papers and theoretical material related to research work. In particular, in today's conditions of inclusive education, they tried to justify the importance of early involvement of preschoolers with ASD (with mental retardation) in the profession. The necessity and importance of early professional orientation of children with special educational needs in preschool organizations are formulated in such children with the formation of specific visual representations of various professions. It has been proven by the experimental work carried out that this contributes to the expansion of their knowledge and the formation of a positive attitude and respect for work. It was also found that through early career guidance for preschoolers with special educational needs, it creates great opportunities for preparing children for life in a modern, rapidly changing society.

Key words: preschooler, vocabulary, mental retardation, laptop technology, early career guidance.

Ж.И. Сардарова^{1*}, А.Ж. Хасанова¹, Ш.И. Джанзакова²,
Н.С. Жумашева², Ш.Ж. Сырбаева²

¹Казахский педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

²Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, Атырау, Казахстан

*e-mail: sardar.Zh@mail.ru

Возможности ранней профориентации дошкольников с задержкой психического развития (ЗПР)

Профориентация в рамках дошкольного образования – это формирование у ребенка способности к успешному карьерному развитию, а также является важным аспектом формирования навыков, необходимых для самосознания. Принимая во внимание, что одним из важнейших компонентов процесса социализации ребенка является его профессиональное самоопределение, то есть процесс осознанного и самостоятельного выбора профессионального пути, профессиональное самоопределение – это не разовое событие, а проблема всей жизни человека, и оно, несомненно, начинается в дошкольном детстве. Поэтому актуальность представленной исследовательской работы и соответствие требованиям сегодняшнего дня не вызывает сомнений. Авторы провели всесторонний анализ и сделали выводы, широко используя научно-исследовательские работы, теоретический материал, относящийся к исследовательской работе. В том числе в современных условиях инклюзивного образования пытались обосновать важность раннего вовлечения дошкольников с ЗПР (с задержкой психического развития) в профессию. Необходимость и важность ранней профессиональной ориентации детей с особыми образовательными потребностями в дошкольной организации сформулированы у таких детей с формированием конкретных наглядных представлений о различных профессиях. Было доказано проведенной экспериментальной работой, что это способствует расширению их знаний и формированию позитивного отношения и уважения к труду. Также было установлено, что посредством ранней профориентации дошкольников с ООП (особыми образовательными потребностями) создает большие возможности для подготовки детей к жизни в современном быстроменяющемся обществе.

Ключевые слова: дошкольник, словарный запас, задержка психического развития, технология лэпбук, ранняя профориентация.

Кіріспе

Мектепке дейінгі ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балаларды кәсіптік бағдарлау – бұл психология мен педагогикадағы жаңа, зерттелмеген бағыт. Ересектердің еңбегімен және қоршаған әлеммен танысу мектеп жасына дейінгі кезеңнен бастау алады. Мектепке дейінгі балалар ауыз әдебиеті үлгілері (ертегілер, аңыз әңгімелер), күнделікті тұрмыста ересектермен қарым-қатынас жасау және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы әртүрлі мамандықтар туралы алғашқы мәліметтер алады (Котарева, 2015; Байтұрсынова, 2010).

Соңғы он жылдықтағы инклюзивті білім берудегі басым идея – бұл үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік өмір жағдайларына тез бейімделе алатын табысты тұлғаны қалыптастыру. Өйткені мектеп жасына дейінгі балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қазақ халқының ұлттық, отбасылық құндылықтарына, әлеуметтік-мәдени нормаларға баулу, баланың мектепте оқуға физикалық, психологиялық, эмоционалдық, әлеуметтік дайындығы үшін тең бастапқы мүмкіндіктерді беру – мек-

тепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасындағы басты міндеттердің бірі болып табылады (Адилова, 1988).

Аталған міндеттерді жүзеге асыру баланы ерте кәсіптік бағдарлау жүйесіне қоспай мүмкін емес. Себебі кәсіптік бағдар бойынша сабақтас-тық шеңберінде балабақша бірыңғай үздіксіз білім беру жүйесіндегі бастапқы буын болып табылады. Мектепке дейінгі мекеме – мамандықтар туралы негізгі білімді қалыптастырудың бірінші кезеңі. Балабақшадан бастап балалар ата-анасының, жалпы отбасы мүшелерінің қандай жұмыс атқаратындарын және мамандық иесі екендіктерін білу арқылы әртүрлі кәсіп түрлерімен, олардың ерекшеліктерімен танысады.

А.Н.Леонтьев (1972) тұжырымдағандай, мектепке дейінгі жаста балалар ересектер әлеміне және олардың әртүрлі қызмет түрлеріне тікелей қызығушылық танытып, олардың еңбек әрекеттерін еліктеушілікпен жүзеге асырса, онда мектеп жасына дейінгі балаларда жеке мамандықтар туралы және олармен байланысты барлық мәліметтерге, білімге ие болады.

Біздіңше, ПДТ балаларды ерте кәсіпке баулу бірнеше маңызды мәселелерді шешеді: *бірінші-*

ден, мамандықтар туралы түсініктерін, базалық білімдерін қалыптастырады; *екіншіден* балалардың қызығушылықтарын, қабілеттерін анықтауға негіз болады; *үшіншіден* әр мамандықтың қыр-сырын меңгеру арқылы еңбекке құрметпен қарауға үйренеді; *төртіншіден*, балалар тілдік қатынасқа түсіп, кез келген ортада еркін қарым-қатынас жасауға, тіл мәдениетінің жетілуіне көмектеседі; *бесіншіден*, өз-өзіне қызмет етуге, жауапкершілікке тәрбиелеп, шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Жалпы мектеп жасына дейінгі балаларды ересектердің кәсіптерімен таныстыру баланы әлеуметтендірудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылатындығын ескерсек, *зерттеу жұмысының өзектілігі* арта түседі. Өйткені мамандықтар туралы түсінік балаларға ересектер әлеміне тереңірек енуге, оны түсінуге және қабылдауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ кәсіпке деген қызығушылықты қалыптастырады және өзінің болашақ мамандығына деген арман-тілегін жоспарлауға көмектеседі. Ол өз кезегінде, бүгінгі әлемдік бәсекелестікке төтеп бере алатын, түрлі жағдаяттарда тиімді шешім қабылдай алатын, қарым-қатынас дағдыларын меңгерген, командада жұмыс істеу дағдылары қалыптасқан, өзін-өзі сыни бағалай алатын құзыретті маманды даярлауға себепші болады.

Зерттеу әдістері

Теориялық: зерттеу тақырыбына байланысты психологиялық- педагогикалық, лингвистикалық арнайы әдебиеттерге, зерттеулерге ғылыми тұрғыда талдау жасау; білім беру бағдарламаларын талдау; теориялық негіздеу; *эмпирикалық:* праксиметриялық – талдау экспериментке қатысқан балалардың анамнестикалық деректерін анықтау, алғашқы анықтау эксперименті әдістері нәтижелерін өңдеу (алынған деректерді сандық және сапалық талдау) материалдарды математикалық-статистикалық өңдеу; Г.А.Урунтаева, Г.И.Гризиктің «Ересектердің жұмысы туралы идеялар», Л.В.Куцакованың «Ересектердің кәсіби қызметі» диагностикалары.

Әдебиеттерге шолу

Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» ҚР БЖҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығында «Оқу қиындықтарының себептеріне байланысты мектептегі белгілі бір дағдыларды меңгеруде қиын-

дықтары бар балалар, сондай-ақ даму мүмкіндігі шектеулі...сөйлеу қабілеті зақымдалған балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін қанағаттандыру... қажет» деп жазылған (ҚР Білім және ғылым министрлігі, 2016).

Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының берген статистикалық мәліметі бойынша елімізде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың саны – 161156, соның ішінде психикалық дамуы тежелген балалардың саны – 50826. Өкінішке орай осындай ерекше балалардың саны жыл санап артып отыр. Оның ішінде психикалық дамуы тежелген (әрі қарай – ПДТ) балаларды ерте кәсіпке баулу зерттелмеген тың мәселе болып табылады.

Балабақша алғашқы білім мен тәрбие берудің бастапқы баспалдығы десек, соның ішінде мамандықтар туралы алғашқы түсінік қалыптастырып, білім негіздерін қалайды. Алайда, бақылау жұмыстары көрсетіп отырғандай, мектеп жасына дейінгі балаларды кәсіптік әлеммен таныстыру толық деңгейде қамтылып, балалармен бірлескен зерттеушілік бағыттағы жұмыс түрлері нақты жүргізілмейді. Оның ішінде психикалық дамуы тежелген балалармен арнайы бейімделген материалдар негізінде құрылған бағдарлама, оқу-әдістемелік құралдардың практикада тапшылығы, әсіресе, қазақ тіліндегі нұсқасының жетіспеуі қиындық келтіруде.

Қазіргі таңда ЕББҚ балаларға кәсіптік білім беру – оларды әлеуметтік бейімдеудің басты шарты болып табылады. Кәсіби өзін-өзі анықтауды мектеп жасына дейінгі бала дамуының алғашқы кезеңдерінен бастау тиімді. Өйткені балалардың ересектердің еңбегімен ерте танысуы және еңбек қызметіне араласуы балаларға қоршаған ортадағы шынайы өмірге еркін енуіне, қоғамның мүшесі ретінде өзін сезінулеріне мүмкіндік береді (Хасанова, 2023).

Мектепке дейінгі мекемелерде ерте кәсіптік бағдар беру бойынша жұмыстың өзіндік ерекшелігі бар және ол ең алдымен, ЕББҚ балалардың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін білумен негізделеді. Бұнда маңыздысы – балабақшадағы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету тобы мамандарының: арнайы педагог, логопед, психолог, ЕДШ (емдік дене шынықтыру) мамандарымен бірлескен жұмыс түрлерінің, кеңес алу.

Жалпы алғанда, ЕББҚ балаларға ерте кәсіптік бағдар беру тәрбиешілерді, педагогтар мен ата-аналарды тарту аса маңызды, өйткені бұл топ балаларының психологиялық-педагогика-

лық ерекшеліктері жүйелі бірлескен жұмысты талап ететіні сөзсіз. Рөлдік ойындар, материалдарды қарау және талқылау, қызмет өнімдерін жасау сияқты әртүрлі жұмыс түрлері де бұл балалардың кәсіби бағдарлануына маңызды әсер етеді. Бұл категория балаларымен жұмыс кезінде эмпатия, толеранттылық және мамандармен ынтымақтастыққа дайын болу қажет. Бұға қоса, олармен қарым-қатынас кезінде этикалық және психологиялық ережелерді сақтау қажет. Инклюзивті білім беруде кешенді кәсіптік бағдарлаудың маңызды міндеті ЕББҚ балаларда кәсіби таңдау мен қызметке ынталандыруды қалыптастыру болып табылады. Мамандық таңдау кезінде баланың мүдделерін, бейімділігін, қабілеттері мен мүмкіндіктерін ескеру қажет. Мектепке дейінгі кәсіптік бағдар жеке бағдарланған болуы керек және топтық жұмыстың жеке формаларының басым болуын қамтамасыз етуі тиіс.

Қазақстандық арнайы педагогикада инклюзивті білім ортасындағы түрлі даму бұзылыстары бар білім алушыларды оқыту, түзету жұмыстарын жан-жақты зерттегендерден Р.А. Сулейменова, З.А.Мовкебаева, Г.А.Абаева, А.Н.Аутаева, И.Г.Елисеева А.А. Байтурсынова, Г.С.Оразева, М.Ш. Адилова, А.Ж.Калыкбаева сияқты ғалымдарды ерекше атап өтуге болады (Хасанова, 2023; Оралканова, 2014; Оралканова, 2022; Мовкебаева, 2013). Сонымен қатар мектепке дейінгі кезеңде қалыптасуы қажетті кәсіптер туралы түсініктер мазмұнын нақтылаған отандық ғалымдар: Г.Ж.Менлибекова (2015), С.Н. Жиенбаева (2016).

Ең алдымен, психикалық дамуында тежелуі бар білім алушыларға тоқталсақ, олардың басты ерекшелігі – психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни есте сақтауы, зейін, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмендігінен байқалады. Баланың психикалық тежелуін клиникалық – психологиялық зерттеудің басталуы салыстырмалы түрде жақын аралықты білдіреді. Ең алғаш аталған аймақты зерттеуге арналған зерттеу жұмысы бұл – А.Штраус пен Л.Летиннің(2011) монографиясы болды. Авторлар баланың психикалық дамуының ерекшеліктерін мидың зақымдануынан деп суреттеді. Бұл ерекшеліктер қатарына мына белгілерді жатқызды: интеллектуалды мүмкіндіктері сақталған оқудағы қиындықтар, адекватты емес мінез-құлық. Мұндай балаларды ақыл-ой кем балалардан ажырата білу керек деп тұжырымдады. Басқа зерттеулер баланың психикасында тежелуі бар балаларда интеллектуалдылықтың

жетіспеушілігі ойдың, естің, ерік-жігер және басқа да тұлғалық ерекшеліктердің бұзылуынан деп көрсетті.

ПДТ балалар мәселесі барынша зерттелген, соның ішінде танымал дефектологтар Т.А.Власова, В.И.Лубовский, У.В.Уленьков, К.С.Лебединская (1980) психикалық дамуы тежелген мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың жалпы ерекшеліктерін айқындап берді. Ал психикалық дамуы тежелген балалардың оқудағы қиындықтарын А.О.Дробинская мен М.Н.Фишман(1995) нейрофизиологиялық зерттеулерінде ми құрылымдарының дамуының нормадан ауытқуымен байланыстырды.

Ресейлік және шетелдік психологтар мен педагогтердің «психикалық дамуының тежелуі» деген терминмен қатар, осы топтағы балаларды «әлеуметтік және мәдени депривацияға ұшыраған балалар», «мидың минималды дисфункциясы бар балалар», «уақытша психикалық дамуы тежелген балалар» және т.б. ұғымдардың көптүрлілігі аталған мәселеге түрлі көзқарастарды көрсетеді.

Ресейлік зерттеушілер психикалық дамуы тежелген балаларды зерттеуде осы мәселенің түрлі аспектілерін назарға алады. Интеллектуалды дамуы артта қалған және жалпы мектепте үлгермейтін балалар көптеген мамандардың (дәрігер, психологтар, педагогтер, арнайы педагогтер және т.б.) кешенді зерттеудің аспектісі болып келеді. Психикалық дамуы тежелген балалардың психикалық дамуының бұзылысы биологиялық, әлеуметтік, психологиялық – педагогикалық жағымсыз факторлардың өзіндік үйлесім келуімен түсіндіріледі (Коненкова, 2003).

Жалпы психикалық дамудың тежелуіне тән негізгі белгілер: тез жалығу мен шаршаудың әсерінен ынта мен қабілеттің төмендеуі; жалпы мәлімет пен елестету қорының шектеулігі; сөздік қорының жеткіліксіздігі; интеллектуалды іскерлік, ойлау әдетінің қалыптаспауы; ойын, іскерлігінің толық қалыптаспағандығы; қабылдаудың баяулауы; сөйлеу логикалық операцияның ойымен қиылыспауы; ақыл-естің барлық түрлерінің бұзылуы; сенсорлық мәліметтерді қабылдау мен оны түсіну мерзімінің ұзақтығы; өзін-өзі бақылау деңгейінің төмендігі; мектеп жасына келгенде оқу, ойлау, операцияларының қалыптаспауы-талдау, жинақтау, салыстыру, қорыту әдістерінің негіздерін түсінбеуі. Сондықтан да осы өзгерістердің дәрежесіне сай, баланың жасын ескере отырып, оларды әлеуметтік бейімдеу, тәрбиелеу, оқыту және түзету жолдарын

айқындау – бүгінгі таңдағы білім беру жүйесінің міндеті. Осыған орай, нәтижелі арнайы әдістерді қолдану осы балаларға арналған арнайы балалар бақшалары мен мектептерде, мектеп-интернаттарда немесе жалпы мектептерде инклюзивті сыныптарды, арнайы түзету сыныптарын ашу ретінде жүзеге асуда (Коненкова, 2003).

Қазіргі уақытта ПДТ балаларды этнологиялық қағида негізінде жіктеу (классификация) қолданылуда. Психикалық дамудың тежелуі 4 топқа бөлінеді:

- конституциялық;
- соматикалық;
- психогендік;
- церебралдық органикалық.

Көрсетілген топтар бір-бірінен құрылым ерекшелігімен және осындай даму кемістігінің екі негізгі компоненттерінің себептерінен пайда болған. Аталған топтарда оқулық процеске қосымша ықтимал беретін, оның ішінде оқушылардың дамып – өсуіне арналған коррекциялық – педагогикалық, психологтық, логопедтік программалар кірістірілген инфантилизм түрі және нейродинамикалық сипаттамалар арасында болатын өзгерістер арқылы ажыратуға болады.

Жоғарыда берілген анықтамаларға сүйене отырып, біз *психикалық дамудың тежелуі (ПДТ)* – бұл балалардың қолайсыз биологиялық және әлеуметтік факторлардың әсерінен психикалық процестерінің (эмоционалдық, еріктік және танымдық) даму қарқынының уақытша баяулауы деп түсінеміз. ПДТ балаларға тән негізгі бұзылыстары баланың танымдық процестері мен эмоционалды еріктік саласында байқалады. Сонымен қатар балалардың зейіні тұрақсыз, есте сақтауы нашар, логикалық ойлауы, сөйлеу тілі мен моторикасы жеткілікті дәрежеде дамымаған. Осыған орай, бұл балаларда оқу үдерісінде жиі кездесетін қиындықтары: оқу үдерісіне жай қосылады; оқу материалын баяу қабылдайды; оқуы мен жазуы нашар; оқыған мәтінің түсінбейді және түсінігін айта алмайды; қатарластарымен қарым-қатынас орнатуда қиналады; тез шаршайды.

Бүгінгі инклюзивті білім беру жағдайында инклюзивті сыныпта қалыпты дамыған балалармен қатар, денсаулығында түрлі бұзылыстары бар, яғни ерекше білім беруді қажет ететін балалар да білім алатындығын ескерсек, оның ішінде ПДТ балалардың көп кездесетіні анық. Сондықтан да мұғалім ең алдымен, олардың физиологиялық, педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерін ескеру арқылы арнайы бейімде-

леген жұмыс мазмұнын жоспарлауы қажет (Сардарова, 2025).

Қазіргі ХХІ ғасыр ауқымды өзгеріске, жаңалыққа толы кезең. Ол шығармашылыққа бейімділікті, оған ұмтылу негізінде проблемалардың стандартты емес және стереотиптік емес шешімдерін табу, оны жаңа да ерекше қырынан көре білу мүмкіндігін қажет етуде. Ең маңызды аспекті – бұл «өзінді өзін үйрету». Осыған орай, мұғалім алдындағы міндет – бұл баланы мақсаттар мен міндеттер қоюға, оларды шешу тәсілдерін табуға үйрету. Бұндағы ең маңыздысы – білім алушыны қойылған мәселені шешу үшін көптеген ақпарат көздері ішінен қажетті ақпаратты табуға үйрету. Ол өз кезегінде, әр мұғалімнің өз педагогикалық тәжірибесінде жаңа тәсілдер мен идеяларды іздей отырып, оның мүлдем жаңа қырларын ашуға, өзгеше жоспарын құруға және осы жаңалықтардан қуанышқа бөленуіне себепші болады. Бүгінгі таңдағы ғылыми-зерттеу жұмыстары мен практикаға сүйенсек, аталған мақсатқа жетудің тиімді құралы – инновациялық технологиялар. Оның ішінде білім беру мен оңалту үдерісін жүзеге асыруда ерекше басымдылық ләпбук технологиясына берілуде.

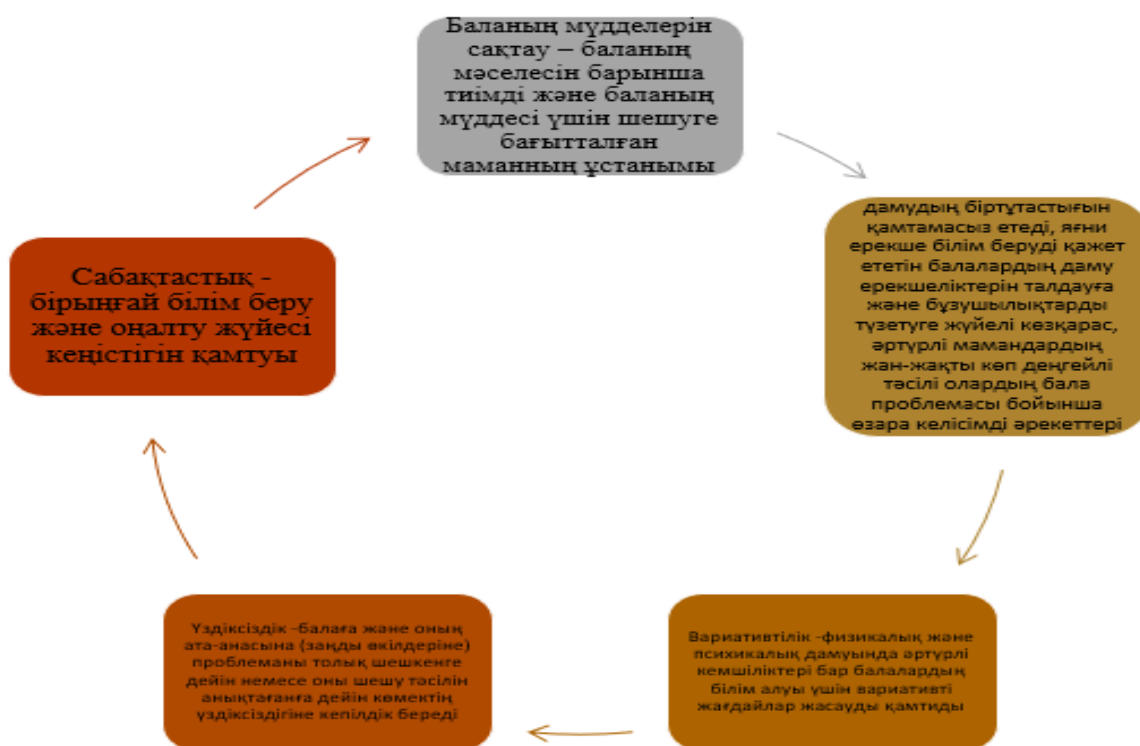
Мектепке дейінгі ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балаларды ләпбук технологиясы арқылы ерте кәсіпке баулудың басты құндылығы ең алдымен, ләпбук – оқу материалын ұйымдастырудың ерекше түрі және көп ақпаратты жинақтайтын анықтамалық құралы. Сонымен қатар ол ересектердің балалармен (педагогтің тәрбиеленушілермен, ата-аналардың балаларымен) бірлескен серіктестік жобалық іс-әрекеті екенін ескерсек, бүгінгі тәжірибеге бағытталған білім беру талабын орындауда оның маңыздылығы мен қажеттілігі арта түседі.

Ләпбук-бұл дидактикалық ойынға толы материалдардан тұратын тақырыптық, интерактивті кітапша және бұл *технологияның ерекшелігі* – бұл қалыпты дамыған және дамуында әртүрлі даму ерекшеліктері бар білім алушыларға да тиімділігі. Ол таза табиғи материалдардан және денсаулық сақтау технологияларының ережелері мен нормаларын сақтау негізінде жасалады, қауіпсіз. Соған сәйкес ол ақпараттық, көпфункционалды, жеке және топтық сабақтарға жарамды болып табылады.

Ең маңыздысы – кітапша құрылымы мен ондағы үлестірмелі карточкалардың жиналмалығы ерекше білім беруді қажет ететін балаларға түрлі танымдық сипаттағы оқыту мен оңалту үде-

рісін көрнекі мазмұнда табысты жүзеге асыруға, пәнге деген қызығушылықтарын оятуға көмектеседі. Жалпы ләпбуктың жұмыс принциптерін сурет түрінде келесі мазмұнда сипаттауға болады (сурет 1). Оның ішінде психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балалармен жеке жұмыс істеуде басымдылығы жоғары. Өйткені бұл технология баланың шығармашылық ойлауын, ұсақ мото-

рикасын, сөйлеуін дамытуда және ақпаратты жақсы түсінуге және есте сақтауға көмектесуде ролі зор. Сондықтан да бүгінгі көптілді және инклюзивті білім беру жағдайында бүгінгі күн сұранысына сәйкес сапалы білім беру мәселесін шешуге өзіндік үлесін қоса алады деп тұжырымдаймыз. Бұл зерттеу жұмысының өзектілігін айқындай түседі.

1-сурет – Ләпбуктың жұмыс принциптері

Зерттеу нәтижелері

Бүгінгі таңда балабақшадағы ерте кәсіптік бағдарлаудың негізгі бағыттары:

- кәсіптік тәрбие (балалардың еңбекке деген қызығушылығын, еңбексүйгіштігін қалыптастыру);
- кәсіби ақпараттандыру (балаларды кәсіптер әлемі туралы ақпаратпен қамтамасыз ету).

Бұл үдерістің екі түрі де мектеп жасына дейінгі ПДТ балалармен психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының басшылығымен жүзеге асырылуы мүмкіндігіне ие. Біздің зерттеу жұмысымыздың эксперименттік-тәжірибелік бөлімі 2024 -2025 оқу жылынан бастап Атырау қаласы білім бөлімінің «Алтын кілт»

атты N21 балабақшасы мен N15 «Балбөбек»бөбекжай-бақшасының базасында жүргізілді. Оған мектепалды даярлық тобының барлығы 24 бала қамтылды.

Біздің тәжірибелік- зерттеу жұмысымыздың басты мақсаты – мектепке дейінгі ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балаларды ерте кәсіпке баулу жұмысы деңгейін анықтау. Ол өз кезегінде келесі міндеттерді шешуді талап етті. Олар:

- тәрбиешелердің, ата-аналардың ерте кәсіпке баулу жұмысы туралы мағлұматтарын анықтау;
- күнделікті практикада ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балаларды ерте кәсіпке баулу жұмысы мазмұнын ашу;

- мектеп жасына дейінгі ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балалардың мамандыққа қызығушылығын, оларды таңдау өлшемдерін зерттеу.

Біз зерттеу жұмысы кезінде мектепке жасына дейінгі ПДТ балаларға ерте кәсіби бағдар беруде арнайы бейімделген психологиялық-педагогикалық құралдар кешенін, баланың жас, тұлғалық ерекшеліктерін және ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, кәсіби бағдарланған қызығушылықтарының, бейімділіктердің пайда болуына көмектесетін тиісті пәндік-даму ортасын құруға бағытталған әдістерді қолдануға тырыстық.

Сондай-ақ біздің құрастырған ерте кәсіптік бағдарлау моделіміз мектеп жасына дейінгі ПДТ балалардың әртүрлі мәдени тәжірибелерді игеруін қамтиды. Мектеп жасына дейінгі балаға арналған мұндай мәдени тәжірибелер келесі мазмұн құрады:

- ойын қызметі, еңбек заттарымен практикалық әрекеттерді игеруі;

«әлеуметтік сынақ», баланың еңбек қызметі кезінде әлеуметтік қатынастарды атқаруы», рөлдік ойын процесінде, сондай-ақ үй ойыншықтарын белсенді пайдаланудағы еңбек әрекеттері);

- өнімді қызмет, балаларды өнердің әртүрлі түрлерімен таныстыру (бейнелеу өнері, көркем әдебиет құралдарын пайдалану);

- танымдық-зерттеу қызметі.

Балалардың мамандықтар туралы идеяларын диагностикалауда біз келесі диагностикалық әдістерді қолдандық, олар: Г.А.Урунтаева, Г.И.Гризик(2001) «Ересектердің жұмысы туралы идеялар», Л.В.Куцакова(2007) «Ересектердің кәсіби қызметі».

Осы әдістердің негізінде біз мектеп жасына дейінгі балалардағы мамандықтар туралы идеялардың қалыптасу көрсеткіштерін анықтадық (Урунтаева, 2001):

1-көріністердің толықтығы; 2-мазмұн; 3-көріністердің дәлдігі.

Кімдер туралы?

1 – Суретте кімдер берілген?

2 – Суретте не көрсетілген?

3 – Олар не істеп жатыр?

4 – Қандай құралдар бар?

5 – Ол ким болып істейді?

Осы 5 сұрақ бойынша әңгімелесу үшін біз бірқатар мамандықтарды бөлдік:

1. Жүргізуші

2. Аспаз

3. Дизайнер

4. Құрылысшы

5. Сәулетші

6. Пошташы

7. Теңізші

8. Сатушы

9. Дәрігер

10. Фермер

11. Мұғалім

12. Фармацевт

13. Құтқарушы

14. Актер

15. Хореограф

16. Ветеринар

17. Нан өсіруші

18. Президент

5 тапсырма-әңгіменің әрқайсысындағы балалардың жауаптары 3 деңгейге сәйкесті бағаланды, яғни:

Жоғары деңгей: бала әңгімеге қызығушылық танытады, ата-анасының кім екенін және жұмыста не істейтінін біледі. Ол әр түрлі қызмет салаларындағы мамандықтарды нақты атай алады, қызметкердің не істейтіні, немен жұмыс істейтіні туралы айта алады және еңбектің пайдасы неде екенін нақты түсіндіре алады. Ол пайымдауда шатастырмайды, әртүрлі кәсіптердегі адамдарды сыртқы түрімен ажыратады және оларды дәл атайды. Ұзақ әңгімелесуге, ересектердің кәсіби жұмысын бақылаумен байланысты өмірлік тәжірибесінен мысалдар келтіруге дайын.

Орташа деңгей: бала ата-анасының кім жұмыс істейтінін біледі, ересектердің жалпы кәсіптерін атайды, бірақ ілеспе кәсіптер туралы оңай айта алмайды, нәтиженің маңыздылығын жоққа шығарады. Ұқсас мамандықтарды ажыратпайды, мамандықты тек белгілі бір адаммен байланыстырады. Ересектердің кәсіби жұмысын бақылаумен байланысты өмірлік тәжірибесінен мысалдар келтіреді. Әңгімелесу барысында ол жарқын эмоцияларды көрсетпейді.

Төмен деңгей: бала әртүрлі қызмет салаларындағы адамдардың кәсібін атай алмайды, еңбек құралдарын шатастырады, еңбек әрекеттері мен еңбек нәтижелері туралы түсініктері жоқ. Балаларға жауаптарды жиі қайталайды. Тіпті ересек адам өзінің жауабын тіпті ең танымал мамандықтар туралы да айта алмайды. Ата-анасының кім екенін білмейді, өзі кім болғысы келетінін білмейді, берілген тақырып бойынша әңгімеге қызығушылық танытпайды.

Енді осы тапсырмалар мазмұнына тоқталсақ, мысалы, №1 «кім қайда жұмыс істейді» тапсырмада балалардың ересектердің еңбегі туралы хабардар болу деңгейін зерттеу үшін әңгіме жүр-

гізіледі және әр балаға келесі сұрақтарға жеке жауап беру ұсынылады:

1. Адамдар жұмыста не істейді?
2. Жұмыс дегеніміз не?
3. Қандай жұмыстарды білесің?
4. Қандай жұмыс ұнайды?
5. Анаң мен әкең қандай жұмыс істейді?
6. Ең жақсы жұмыс қандай?
7. Сен кім болғың келеді?
8. Саған бұл мамандық неге ұнайды?
9. Жұмысқа бармауға бола ма?

Сол тәрізді №2 әңгіме «Ересектердің кәсіби қызметі (әңгімелесуге арналған хаттама нысаны)» тақырыбы бойынша мектеп жасына дейінгі ересектер тобы балаларынан сауалнама алу (Куцакова, 2007). Бұнда « қалай көрінеді? деген сұрақ аясында (сыртқы түрі)» жүреді, бала әр түрлі

мамандықтағы адамдардың сыртқы келбетін сипаттауы тиіс.

№ 3 тапсырма «не істейді? (еңбек әрекеттері)» бала әр түрлі мамандықтағы адамдардың қандай еңбек әрекеттерін жасайтынын (олар не істейді) тізімдеп көрсетулері қажет.

№ 4 тапсырма «қандай құралдарды қолданады?» Бала әр түрлі мамандықтағы адамдар қандай құралдарды, материалдарды, жабдықтарды қолданатынын еске түсіріп, атауы керек. №5 тапсырма «еңбек нәтижесі қандай?» Бала әр мамандықтағы еңбектің нәтижесі не екенін айтуы керек. 2-5 тапсырмалар бойынша балалармен әңгімелесу нәтижелерін тіркеуге арналған хаттама нысанына тіркеліп отырылады.

Осы анықтау эксперименті кезінде алынған нәтижелерге тоқталсақ, (кесте №1).

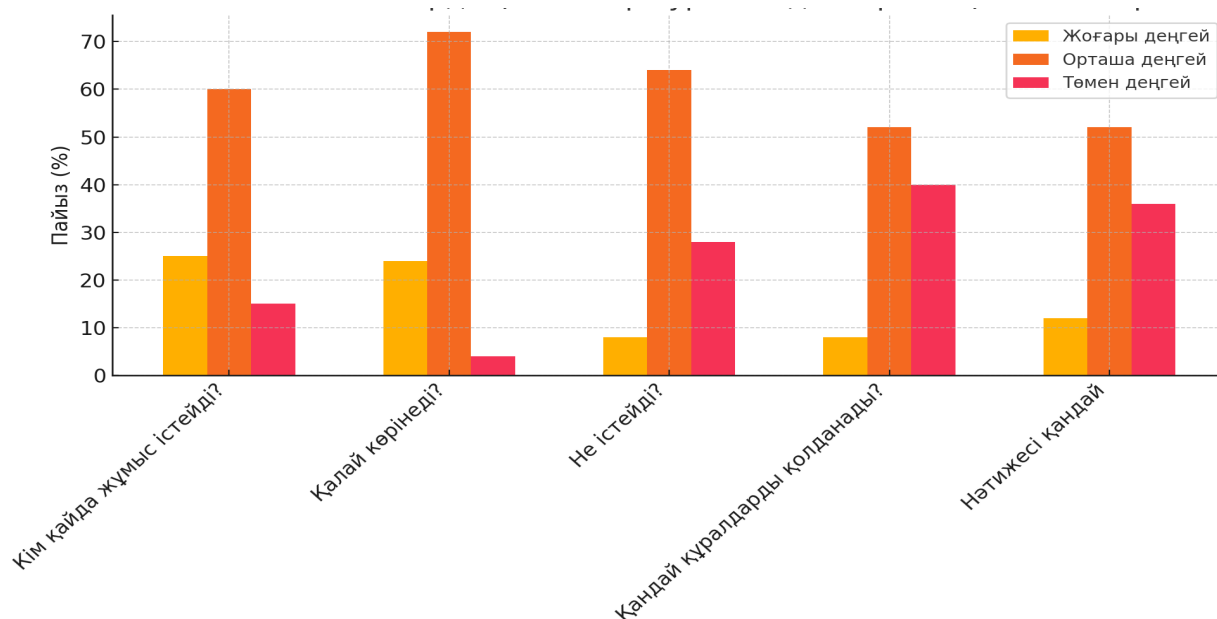
1-кесте – Балалардың кәсіптер туралы идеяларының жалпыланған нәтижелері

Деңгей	Суретте не көрсетілген?	Суретте не көрсетілген?	Олар не істеп жатыр?	Қандай құралдар бар	Ол кім болып істейді ?
Жоғары	25%	24%	8%	8%	12%
Орташа	60%	72%	64%	52%	52%
төмен	15%	4%	28%	40%	36%

Диагностика нәтижесінде балалардың көпшілігі (25-тен 14-і) әңгіме тақырыбына қызығушылық танытты, қуана сөйлесті, 25-тен 11-і жиі алаңдады, бұрылды. Балалар көп қозғалды: қолдың ретсіз қимылдары, дененің ретсіз бұрылыстары байқалды. Олар әңгіме тақырыбына айқын немқұрайлылық танытып, сенімсіз, шектеулі жауап берді. Әдетте, олар толық емес сөйлемдермен немесе бір сөзбен жауап берді, мысалы, барлық сұрақтарға «білмеймін»деп жауап берді. Жұбаныш пен Кәусар сұрақтар іс жүзінде шатасуды тудырмады. Бұл балаларда ересектердің кәсіби қызметі туралы толық түсінік бар. Қалған балалардың жауаптары аз мазмұнмен, үстірт ақпаратпен ерекшеленді. Мысалы, « не істейді?» Арман «ақша табады» деп жауап берді, Арнагүл «жұмыс істейді»деп жауап берді. Әр мамандық бойынша құрал-саймандар туралы мәселе балалардың кейбір шатасуларын тудырды. Балалар « Кім қайда жұмыс істейді?»олар қызметкердің сыртқы түрін сипаттай алды. Осылайша, балалар мамандықтарға толық бағдарланбайды,

көпшілігі олардың әлеуметтік маңыздылығын, кәсіптің құндылығын, әсіресе Президенттің кәсібін түсінбейді. Балаларда кәсіптерді сипаттаумен, кәсіби лексикамен байланысты кәсіби лексика сөздігі жеткіліксіз дамыған. Осылайша, балалардың көпшілігінде ересектердің еңбегі туралы толық, толық идеялар жоқ, ерекше қиындық-тән еңбек әрекеттерін, құралдары мен еңбек нәтижелерін бөліп көрсету. Бұл Президент, нан өсіруші, жүргізуші, хореограф, сәнгер мамандығына қатысты. Таныс мамандықтарды сипаттай отырып, балалар еңбек құралдарында толық бағдарланбайды, мамандықтардың ерекшелігін сипаттайтын сөздіктің кедейлігі байқалады. Балалардың кәсіптер туралы идеяларының графиктік нәтижелері 2-суретте берілген.

Диагностика бос уақытында әр баламен жеке әңгімелесу түрінде жүргізілді. Сондай-ақ, «сөз айтыңыз»ойыны өткізілді. Әр мектеп жасына дейінгі балаға тәрбиешінің сұрақтарына жауап беру ұсынылады. Жауаптар арнайы хаттамада жазылады.

2-сурет – Балалардың кәсіптер туралы идеяларының графиктік нәтижелері

«Кім тапқыр» ойыны: мамандықты қайдан алады? (оқу орындары) аспазшының жұмыс орны? (ас үйде) қоянның аяғын кім емдейді? (Айболит) кім музыка жазады? (композитор) нанды кім пісіреді? (наубайшы) өлең жазатын (ақын), жылқыны кім бағады? (жылқышы), шошқаларды, сиырларды, қойларды кім өсіреді? (фермер) деген сияқты диагностиканың әр сұрағына балалардың жауаптары 3 балдық жүйе бойынша бағаланды.

Эксперимент визуалды әдістерді қолдану арқылы жүргізілді. Балаларға әртүрлі кәсіптердің өкілдері, олардың құралдары мен жұмыс орны бейнеленген бес сурет ұсынылады: шаштараз, пошта қызметкері, дәрігер, мұғалім, фермер, ветеринар, балерина, комбайн. Балаларға суретті өз бетінше тандап, оған әңгіме құрастыру ұсынылды. 3 ұпай – бала өз бетінше, ересек адамның көмегінсіз дәл, толық жауап береді. Еңбек құралдары, лауазымдық міндеттері, еңбек әрекеттері және олардың нәтижелері, жұмыс орны туралы нақты түсінікке ие. 2 ұпай-бала ересек

адамның көмегінсіз жауап береді. Бала процестің жеке бөлшектерін бөліп көрсетпейді, дұрыс емес жауап береді, жеке еңбек әрекеттерін қалдырады, барлық құралдарды атамайды, нәтиженің маңыздылығын төмендетеді. 1 ұпай – балаға тіпті ересек адамның айтарлықтай көмегі болса да, жауап беру қиынға соғады. Бала дұрыс емес жауап береді. Еңбек құралдарын шатастырады, лауазымдық міндеттерді атау қиынға соғады, еңбек әрекеттері мен еңбек нәтижелері туралы түсініктері жоқ.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жауаптарын бағалау критерийлері келесі параметрлерге сәйкес жүргізілді: толықтығы, жауаптың кеңдігі; түсініктемелер мен пайымдаулардың дәлдігі мен дұрыстығы. Ересектер еңбегі және оның ұйымдастырылуы туралы мектеп жасына дейінгі балалардың түсініктерін дамыту деңгейлері бойынша диагностика нәтижесінде бала ең көп дегенде 15 балл жинай алды.

Даму деңгейлері үш деңгейге сәйкес қарастырылады, оларға толық сипаттама (2-кесте) берілген (Хасанова, 2024).

2-кесте – Даму деңгейлеріне сипаттама

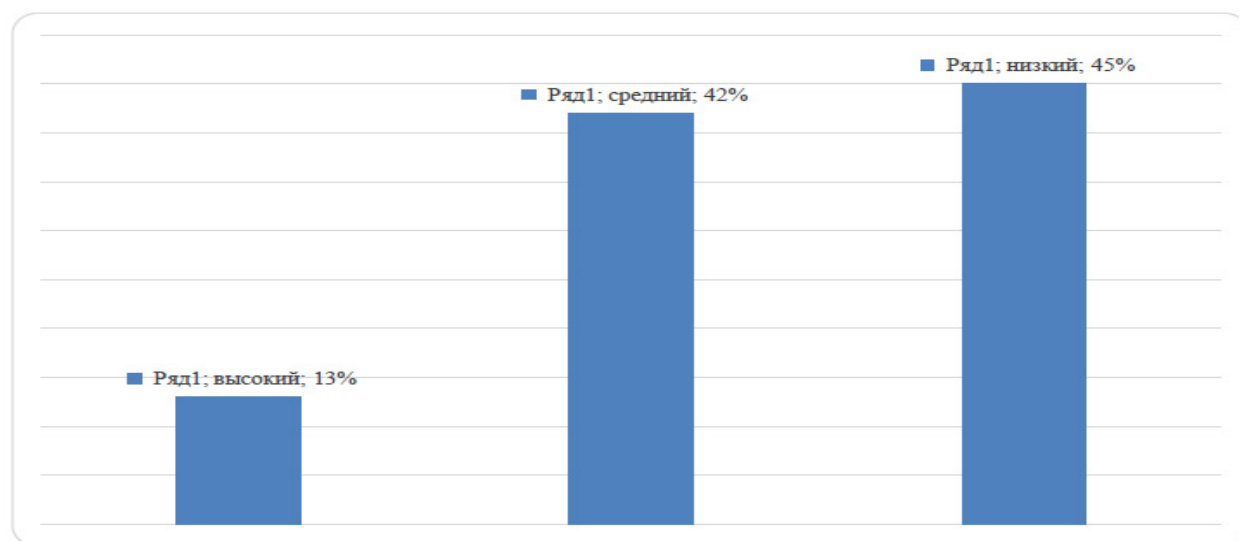
Деңгейлер		
Жоғары деңгей (13-15 балл)	Орта деңгей (9-12 балл)	Төмен деңгей (5-8 балл)
- Бала көптеген мамандықтарды атайды; - Ата-анасының екеуінің де мамандығын нақты атайды; - Тандалған суретке байланысты мамандықтың сипаттамасы бойынша толық және егжей-тегжейлі жауап береді; - Зияткерлік қызығушылық танытады; - Барлық сұрақтарға өз бетінше жауап береді.	- Бала 2-3 мамандықты атайды, кейде адамның әрекеттерін сипаттайды немесе жұмыс орнын атайды; - Ата-анасының мамандықтарын нақты атауда қиналады, көбінесе тек біреуінің мамандығын біледі; - Сурет бойынша мамандықты толық сипаттай алмайды, материалдарда, құралдарда және еңбек әрекеттерінде шатасады; - Зияткерлік қызығушылығы айқын емес, мамандықты тануға ересектердің реакциясына қарап келіседі; - Үнемі көмекке және нақтылаушы сұрақтарға мұқтаж.	- Ешқандай мамандықты білмейді; - Ата-анасының мамандықтарын білмейді; - Сурет бойынша мамандықты сипаттай алмайды; - Зияткерлік қызығушылық танытпайды; - Өз бетінше әрекеттенбейді, ересектерге толықтай тәуелді

Нәтижелер және талқылау

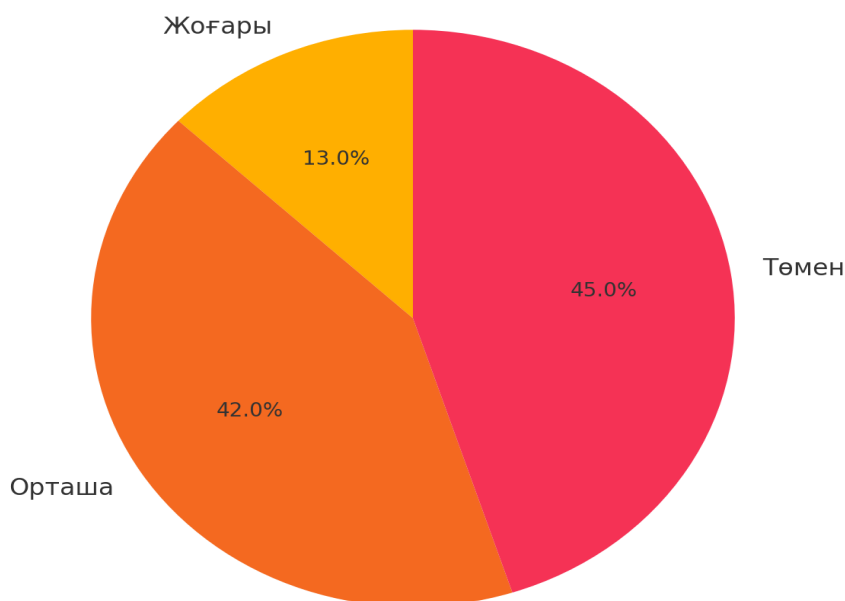
Диагностика нәтижелері көрсеткендей, 10 бала ересектердің еңбегі туралы идеялар төмен деңгейге, 12 балада орташа деңгейге, тек 3 балада жоғары деңгейге сәйкес келді (1-сурет).

Балалардың өте аз пайызы мамандықтар әлемі туралы түсінікке ие. Мұндай балалардың тек 13%. Балалар ересектердің жұмысы туралы толық білімге ие, еңбекті ұйымдастыру процесін дәйекті және мазмұнды сипаттайды. Бес мамандық деп аталады, “Еңбек” және “маман-

дық” ұғымдарының арасындағы айырмашылықты түсінеді. Мұғаліммен сөйлескен кезде олар эмоционалды экспрессияның ерекше үлгісін көрсетеді, жағымды эмоциялар сөйлеу интонациясында, мимикада, қимылдарда байқалады. Балалардың 42% -да ересектердің кәсіптері туралы идеялардың қалыптасу деңгейі орташа деңгейде. Балалардың ересектердің жұмысы туралы толық білімі жоқ, ол үш-бес мамандықты атай алады. Олар әрқашан ересектердің жұмысын сипаттай алмайды, еңбекті ұйымдастырудың реттілігін көрсету кезінде әрекетті елемейді.

3-сурет – Ересектердің кәсіптері туралы идеялардың қалыптасу деңгейі көрсеткіші пайыздық үлеспен

4-сурет – Кәсіптік идеялардың қалыптасу деңгейі шеңбер диаграммалық көрсеткіші

Жарқын эмоцияларды көрсету деңгейі: жоғары; 13%; орташа; 42%; төмен 45% құрады. Өңгімелесу процесінде эмоционалды экспрессия негізінен жест-ишарада байқалады. Нәтижелер зерттеу тобындағы ересектердің жұмысы, мамандықтары туралы білім деңгейі балалардың жартысына жуығы төмен болғанын көрсетеді. Балалар тек бір-үш мамандықты атай алады, ересектердің еңбегін ұйымдастыру процесі туралы білімі жоқ, жағымды эмоциялар көрсетпейді, тәрбиешімен қарым-қатынас процесінде немқұрайлылық танытты (сурет 4).

Алынған мәліметтер негізінде балалардың көпшілігінде ересектердің еңбегі туралы толық түсінік жоқ екенін атап өтуге болады (еңбектің мақсаты мен мазмұны, оны ұйымдастыру процесі). Балалардың көпшілігінде сұрақ біраз қиындық тудырды. Ең қарапайым және кең таралған мамандықтар: сатушы, дәрігер, мұғалім көптеген балалар дәл атап айта алды. Балалардың барлығы дерлік ата-аналарының кәсіптерін бірден атағаны атап өтілді. Әр мамандық бойынша құрал-саймандар туралы мәселе балалардың кейбір шатасуларын тудырды. Кейбір балалар ересектердің кәсіптерін атай алды, бірақ кәсіптің ілеспе қару-жарақтары туралы нақты айта алмады. Бұнда мамандықтағы жұмыс процесі мен құралдар туралы жауаптары мазмұны толықтыруды қажет етті. Сондықтан да бұл топта балалардың ерекшеліктеріне орай, түрлі маман-

дықтармен толық таныстыру жүйелі де мазмұнды жұмыс мазмұнын қажет етті. Сондай-ақ ойын әрекеті мектеп жасына дейінгі балаларда кәсіптер әлемі туралы идеяларды қалыптастырудың міндетті шарты болып табылатындығына көз жеткіздік.

Ең бастысы, осы кәсіпке баулуға арналған ойындар осы психикалық дамуы тежелген балалардың ортаға еніп, тиімді қарым-қатынас жасауына, қасындағы жолдастарымен бірге ойынның сюжеттік ролінде тәжірибеге алмасуға жол ашуы болды. Сондықтан да біз ПДТ балаларды кәсіптер әлеміне ойын арқылы, адамзат мәдениетінің бөлігі ретінде енгізу арқылы жүзеге асырылатын баланың психикалық дамуының буыны ретінде қарастыру қажет деп тұжырымды түрде айта аламыз. Осыған орай, тәжірибелік жұмысымыздың келесі кезеңдерінде алынған нәтижелер мен жасалынған тұжырымдарды негізгі ала отырып, мазмұнды жұмыс түрлері орын алып, өз жалғасын таппақшы.

Қорытынды

Бүгінгі таңда ерте кәсіптік бағдарлау проблемасы өзекті болып табылады, өйткені баланың әлеуметтік әлемге енуі оның әлеуметтік сипаттағы алғашқы идеяларын игеруінсіз мүмкін емес. Қабілеттерге, темперамент пен мінездің психологиялық ерекшеліктеріне, баланы тәр-

биелеуге және оған еңбек құндылығын сіңіруге байланысты балаларда кәсіптер, қызығушылықтар және белгілі бір қызмет түрлеріне деген көзқарас туралы білім жүйесі қалыптасады. Бала ересек өмірде саналы түрде таңдау жасауы үшін оны ата-аналар мен балалары күн сайын бақылайтын, қазіргі әлемнің ерекше кәсіптерімен аяқталатын жақсы таныс адамдардың кәсіптерінен бастап мамандықтардың максималды санымен таныстыру керек.

Балалардың ерте кәсіптік бағдарлануы ақпараттық, консультациялық сипатта болады. Ойын әрекеті мектеп жасына дейінгі балалар үшін жетекші болып табылады. Ойнау кезінде балалар көбінесе ересектерге еліктейді: олар әдетте кәсіп мазмұнында ойнайды. Бұл қызмет баланың болашақ әлеуметтенуінің шешуші факторы болуымен қатар, болашақ кәсіби анықталуының негізі бола алады. Сол себепті де мектепке дейінгі балаларға мектепке дейінгі ұйымда ерте кәсіптік бағдарлау үшін жағдай жасау аса маңызды (Хасанова, 2024).

Ең маңыздысы, ерте кәсіптік бағдар беру – бұл психология мен педагогикадағы жаңа бағыт, оның мақсаты баланың кәсіби әлемге эмоционалды қатынасын дамыту, яғни оларға әр түрлі кәсіптерге негізделген ойындарда өз күштері мен мүмкіндіктерін көрсетуге мүмкіндік беруі. Соның нәтижесінде қажетті білім ала отырып, баланың еңбек дағдысы қалыптасады, әртүрлі кәсіптердегі ересектердің жұмысына құрметпен қарайды, оның көкжиегі кеңейеді. Басты тиімділігі – бұл баланың белгілі бір мамандыққа деген қызығушылықтары мен бейімділіктерінің ерте көрінуіне ықпал етуі.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымы жағдайында ерте кәсіптік бағдар беру мектеп жасына дейінгі баланың кәсіптер әлемі туралы идеяларын кеңейтуге және тереңдетуге, ойын барысында әртүрлі кәсіби рөлдерді «сынап көруге», жеке тұлғаның субъективті қасиеттерін қалыптастыруға және болашақта кәсіби өзін-өзі анықтаудың толыққанды субъектісіне айналуға мүмкіндік береді. Жас ерекшеліктеріне байланысты мектеп жасына дейінгі баланы толығымен кәсіби өзін-өзі анықтаудың субъектісі деп санауға болмайды, бірақ осы кезеңде жеке тұлғаның субъективті қасиеттерін қалыптастыруға, оның ішінде ерте кәсіптік бағдар беру үдерісінде кешенді пропедевтикалық жұмыс жүзеге асырылады.

Қорыта айтқанда, ерте кәсіптік бағдар беру жұмысына мектеп жасына дейінгі ПДТ балаларды да қосу қажеттілігін баса атап өте келе, оның маңыздылығы мен құндылығын *біріншіден*, олардың әлеуметтік бейімделу сапасына оң әсер ететіндігімен, *екіншіден*, тұлғаның әлеуметтік іс-әрекетке сәтті бейімделуіне ықпал ететін жеке қасиеттердің (жауапкершілік, әлеуметтік белсенділік, коммуникативтілік, дербестік) жиынтығы болып табылатын әлеуметтік маңызды қасиеттерді қалыптастыратындығымен ерекшеленеді.

03.04.2025 жылғы N05-04\250 бұйрықпен Абай атындағы ҚазҰПУ оқытушылары мен қызметкерлерінің ғылыми жобаларын қаржыландыратын «Мектепке дейінгі ПДТ (психикалық дамуы тежелген) балаларды лэпбук технологиясы арқылы ерте кәсіпке баулу әдістемесі» атты ректорлық грант жобасы аясында жарияланды.

Әдебиеттер

1. Khassanova, A. Zh., & Abitova, G. T. (2024). The main prerequisites for the organization of early career guidance work for children of the older preschool group through game activities. *Universum: Психология и образование*, 4(118), 36-41. <https://doi.org/10.32743/UniPsy.2024.118.4.17214>
2. Khassanova, A., & Abitova, G. (2024). Pedagogical design of early career guidance in the play activities of older preschool children. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, (55). <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.231cp5>
3. Khassanova, A., Abitova, G., & Kamal, Z. (2024). Психолого-педагогические аспекты ранней профессиональной ориентации дошкольников через игру. *Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Психология*, 80(3). <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2024.80.3.013>
4. Khassanova, A., Abitova, G., & Kiyakbaeva, U. (2024). Determination of the pedagogical design of the organization of Early Career Guidance work for preschool children through the game. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, (55). <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.244co5>
5. Адилова, М. Ш. (1988). Особенности психомоторики младших школьников с ЗПР (автореферат канд. психол. наук, 19.00.10). Москва.
6. Байтурсынова, А. А. (2010). Организационно-педагогические условия включения детей с ограниченными возможностями в учебный процесс общеобразовательной школы (автореферат канд. пед. наук, 13.00.03).

7. Дробинская, А. О., & Фишман, М. Н. (1995). Дети с трудностями в обучении (к вопросу об этиопатогенезе). Дефектология, (5), 22–28.
8. Жиенбаева, С. Н. (2016). Еңбекке баулу. Астана: Фолиант баспасы.
9. Калыкбаева, А. Ж. (2022). Организация самооценивания учебных достижений обучающихся с задержкой психического развития в условиях инклюзивного образования (PhD диссертация).
10. Коненкова, И. Д. (2003). Обследование речи дошкольников с задержкой психического развития. Москва: Издательство Гном и Д.
11. Котарева, Н. И. (2015). Ранняя профориентация как направление социокультурного развития дошкольников. В Современные технологии в дошкольном образовании: реалии и перспективы. Материалы межрегиональной научно-практической конференции (с. 8–12). Ульяновск: Издатель.
12. Куцакова, Л. В. (2007). Жасаймыз және жасаймыз. Балабақшада және үйде қол еңбегі. Мұғалімдер мен ата-аналарға арналған нұсқаулық. 4–7 жастағы балалармен сабақ үшін. Москва: МОЗАИКА-Синтез.
13. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2016). Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (12.08.2016 №499 бұйрығы, 14.10.2022 өзгерістермен). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235>
14. Лебединская, К. С. (1980). Клиническая систематика ЗПР. Журнал невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова, (3), 407–412.
15. Леонтьев, А. Н. (1972). Проблемы развития психики. Москва: Наука.
16. Менлибекова, Г. Ж. (2015). World Science, 4(4), 11–13.
17. Мовкебаева, З. А. (2013). Вопросы подготовки педагогических кадров в Республике Казахстан к работе в условиях инклюзивного образования. Педагогика и психология, (2(15)), 6–11.
18. Оралканова, И. А. (2014). Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования (PhD диссертация). Алматы.
19. Сардарова, Ж. И., & Хасанова, А. Ж. (2025). Инклюзивті білім беру ортасында мектепке дейінгі ПДТ балаларды ерте кәсіпке баулу маңыздылығы. В ЖОО-дағы инклюзивті білім: сын-тегеуріндер мен шешімдер. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары (б. 252–257). Астана: Еуразия ұлттық университеті.
20. Сулейменова, Р. А. (2001). Организационно-технологические основы ранней коррекционно-педагогической помощи детям с ограниченными возможностями (автореферат докт. пед. наук, 13.00.01).
21. Урунтаева, Г. А. (2001). Мектеп жасына дейінгі баланың психологиялық ерекшеліктерін диагностикалау: ортаға арналған семинар және жоғары пед. оқу мекемелер үшін (2-е басылм). Москва: Академия.
22. Хасанова, А. Ж. (2023). Ранняя профориентация в игровой деятельности старших дошкольников. Eurasiascience (РФ, Москва), 86–88.
23. Штраус, А., & Летинен, Л. (2011). Психопатология и обучение ребенка с повреждением мозга (ред. В. Черемошкин, С. В. Мурафа), с. 186.

References

- Adilova, M. Sh. (1988). Osobennosti psikhomotoriki mladshikh shkol'nikov s ZPR [Peculiarities of psychomotor skills in primary schoolchildren with developmental delays] (Author's abstract of Cand. Psychol. Sci. dissertation, 19.00.10). Moscow. (in Russian)
- Baitursynova, A. A. (2010). Organizatsionno-pedagogicheskie usloviya vklyucheniya detei s ogranichennymi vozmozhnostyami v uchebnyi protsess obshcheobrazovatel'noi shkoly [Organizational and pedagogical conditions for the inclusion of children with disabilities in the learning process of general education schools] (Author's abstract of Cand. Ped. Sci. dissertation, 13.00.03). (in Russian)
- Drobinskaya, A. O., & Fishman, M. N. (1995). Deti s trudnostiami v obuchenii (k voprosu ob etiopatogeneze) [Children with learning difficulties (on the question of etiopathogenesis)]. Defektologiya, (5), 22–28. (in Russian)
- Kalikbayeva, A. Zh. (2022). Organizatsiya samoootsenivaniya uchebnykh dostizhenii obuchayushchikhsya s zaderzhkoi psikhicheskogo razvitiya v usloviyakh inkluzivnogo obrazovaniya [Organization of self-assessment of learning achievements of students with developmental delays in inclusive education] (PhD dissertation). (in Russian)
- Khassanova, A. Zh. (2023). Rannaya proforientatsiya v igrovoi deyatel'nosti starshikh doshkol'nikov [Early career guidance in the play activity of senior preschoolers]. Eurasiascience (RF, Moscow), 86–88. (in Russian)
- Khassanova, A. Zh., & Abitova, G. T. (2024). The main prerequisites for the organization of early career guidance work for children of the older preschool group through game activities. Universum: Psychology and Education, 4(118), 36–41. <https://doi.org/10.32743/UniPsy.2024.118.4.17214>
- Khassanova, A., & Abitova, G. (2024). Pedagogical design of early career guidance in the play activities of older preschool children. Scientific Herald of Uzhhorod University, (55). <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.231cp5>
- Khassanova, A., Abitova, G., & Kamal, Z. (2024). Psikhologo-pedagogicheskie aspekty rannei professional'noi orientatsii doshkol'nikov cherez igru [Psychological and pedagogical aspects of early career guidance for preschoolers through play]. Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya: Psikhologiya, 80(3). <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2024.80.3.013> (in Russian)
- Khassanova, A., Abitova, G., & Kiyakbaeva, U. (2024). Determination of the pedagogical design of the organization of early career guidance work for preschool children through the game. Scientific Herald of Uzhhorod University, (55). <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.244co5>

- Konenkova, I. D. (2003). *Obsledovanie rechi doshkol'nikov s zaderzhkoi psikhicheskogo razvitiya* [Examination of speech in preschoolers with developmental delay]. Moscow: Gnom i D. (in Russian)
- Kotareva, N. I. (2015). Rannaya proforientatsiya kak napravlenie sotsiokul'turnogo razvitiya doshkol'nikov [Early career guidance as a direction of socio-cultural development of preschoolers]. In *Sovremennye tekhnologii v doshkol'nom obrazovanii: realii i perspektivy. Materialy mezhhregional'noi nauchno-prakticheskoi konferentsii* (pp. 8–12). Ulyanovsk: Izdatel'. (in Russian)
- Kutsakova, L. V. (2007). Zhasai'myz zhane zhasai'myz. Balabaqshada zhane uide qol enbegi. Mugalimder men ata-analarga arnalgan nusqaulyq. 4–7 zhastagy balalar men sabak ushyn [We create and do: Manual labor at kindergarten and home. A manual for teachers and parents. For classes with children aged 4–7]. Moscow: Mozaika-Sintez. (in Russian)
- Lebedinskaya, K. S. (1980). Klinicheskaya sistematika ZPR [Clinical classification of developmental delay]. *Zhurnal Nevropatologii i Psikiatrii im. S. S. Korsakova*, (3), 407–412. (in Russian)
- Leontiev, A. N. (1972). *Problemy razvitiya psikhiki* [Problems of the development of the psyche]. Moscow: Nauka. (in Russian)
- Menlibekova, G. Zh. (2015). *World Science*, 4(4), 11–13.
- Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2016). Mektepke deiingi i tarbie men oqytidyng ulgilik oqy baqdarlamasy [Model curriculum for preschool education and training] (Order No. 499 from 12.08.2016, as amended 14.10.2022). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235> (in Kazakh)
- Movkebayeva, Z. A. (2013). *Voprosy podgotovki pedagogicheskikh kadrov v Respublike Kazakhstan k rabote v usloviyakh inklyuzivnogo obrazovaniya* [Issues in preparing pedagogical staff in the Republic of Kazakhstan to work in inclusive education]. *Pedagogika i Psikhologiya*, 2(15), 6–11. (in Russian)
- Oral'kanova, I. A. (2014). *Formirovanie gotovnosti uchitelei nachal'nykh klassov k rabote v usloviyakh inklyuzivnogo obrazovaniya* [Formation of primary school teachers' readiness to work in inclusive education] (PhD dissertation). Almaty. (in Russian)
- Sardarova, Zh. I., & Khassanova, A. Zh. (2025). Inklyuzivti bilim beru ortasynda mektepke deiingi PDT balalardy erte kasipke baulu manyzdylygy [The importance of early career guidance for preschool children with developmental delays in inclusive education]. In *ZHOO-dagy inklyuzivti bilim: syn-tegeurinder men sheshimder. Khalyqaralyq gylymi-praktikalyq konferentsiya materialdary* (pp. 252–257). Astana: Eurasia National University. (in Kazakh)
- Strauss, A., & Lehtinen, L. (2011). *Psixopatologiya i obuchenie rebenka s povrezhdeniem mozga* [Psychopathology and learning in brain-injured children] (V. Cheremoshkin & S. V. Murafa, Eds.), p. 186. (in Russian)
- Suleimenova, R. A. (2001). *Organizatsionno-tekhnologicheskie osnovy rannei korrektsionno-pedagogicheskoi pomoshchi detyam s ogranichennymi vozmozhnostyami* [Organizational and technological foundations of early correctional and pedagogical support for children with disabilities] (Doctoral dissertation abstract, 13.00.01). (in Russian)
- Uruntaeva, G. A. (2001). *Mektep zhasyna deiingi balanyn psikhologiyalyq erekshelekterin diagnostikalau: orta zhane zhoghary pedagogikalyq okuy oryndaryna arnalgan seminar* [Diagnosis of psychological characteristics of preschool children: A seminar for mid and higher pedagogical education institutions] (2nd ed.). Moscow: Akademiya. (in Kazakh)
- Zhienbaeva, S. N. (2016). *Eñbekke baulu* [Labor training]. Astana: Foliant.

Авторлар туралы мәлімет:

Сардарова Жаннат Исмагуловна (корреспондент-автор) – Педагогика ғылымдарының докторы, «Арнайы педагогика» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: sardar.Zh@mail.ru)

Хасанова Аида Жантурина – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің PhD докторанты (Алматы, Қазақстан, e-mail: aida.zhanturina@mail.ru)

Джанзакова Шолпан Исағалиевна – педагогика ғылымдарының докторы, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті профессоры (Атырау, Қазақстан, e-mail: sholpan.dzhanzakova@mail.ru)

Жумаиева Нұржауған Сарсеновна – Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, мектепке дейінгі және бас-тауыш білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты (Атырау, Қазақстан, e-mail: nur_az@mail.ru)

Сырбаева Шара Жеткербаевна – Педагогика ғылымдарының кандидаты, «Физика және техникалық пәндер» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті (Атырау, Қазақстан, e-mail: Syrbaeva@bk.ru)

Сведения об авторах:

Сардарова Жаннат Исмагуловна (корреспондентный автор) – доктор педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры «Специальная педагогика», Казахский педагогический университет им. Абая (Алматы, Казахстан, e-mail: sardar.Zh@mail.ru);

Хасанова Аида Жантурина – докторант PhD Казахского национального педагогического университета имени Абая (Алматы, Казахстан, e-mail: aida.zhanturina@mail.ru);

Джанзакова Шолпан Исағалиевна – доктор педагогических наук, профессор Атырауского университета имени Х. Досмұхамедова (Атырау, Казахстан, e-mail: sholpan.dzhanzakova@mail.ru);

Жумаиева Нұржауған Сарсеновна – и. о. ассоциированного профессора кафедры дошкольного и начального образования, кандидат педагогических наук, Атырауский университет имени Х. Досмұхамедова (Атырау, Казахстан, e-mail: nur_az@mail.ru);

Сырбаева Шара Жеткербаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры «Физики и технических дисциплин», Атырауский университет им. Х. Досмукхамедова (Атырау, Казахстан, e-mail: Syrbaeva@bk.ru).

Information about authors:

Sardarova Zhannat Ismagulovna (corresponding author) – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the educational program «Special Pedagogy», Abay Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: sardar.Zh@mail.ru)

Khassanova Aida Zhanturina – PhD student at Kazakh National Pedagogical University Abay Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: aida.zhanturina@mail.ru)

Dzhanzakova Sholpan Isagalevna – Doctor of pedagogical science, professor, Atyrau State University named after Kh. Dosmukhamedov (Atyrau, Kazakhstan, e-mail: sholpan.dzhanzakova@mail.ru)

Zhumasheva Nurzhaugan Sarsenovna – Acting Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Candidate of Pedagogical Sciences, Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov (Atyrau, Kazakhstan, e-mail: nur_az@mail.ru)

Syrbayeva Shara Jetkerbaevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of « Physics and Technical Disciplines» Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov (Atyrau, Kazakhstan, e-mail: Syrbaeva@bk.ru)

Келін түсті 20.04.2025

Қабылданды 20.06.2025